

MONOGRAF BULUŐMALARI

“Entelektüel Yalnız Kalmayı Göze Alabilen Biridir”

Mahmut Mutman
Söyleşi: Mustafa Demirtaş*

Mahmut Mutman, 1985 yılında ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nden yüksek lisans derecesi ile mezun olmuş; doktora eğitimini 1992'de University of California, Santa Cruz'da tamamlamıştır. 1991'de San Jose State University'de; 1992-1993'de Tufts University'de sosyal teori, medya ve kültür alanlarında ders vermiştir. 1993-2010 yılları arasında Bilkent Üniversitesi'nde öğretim üyeliği görevinde bulunan

---

* Uludağ Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi, mustafademirtas35@gmail.com

Mutman, aynı zamanda İletişim ve Tasarım Bölümü'nün kuruluşuna katılmış, 1998-2005 yıllarında bölüm başkanı olarak görev yapmıştır. Mutman, 2010'dan bu yana İstanbul Şehir Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyesidir ve Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Programı'nın koordinatörlüğünü yürütmektedir. Fuat Keyman ve Meyda Yeğenoğlu ile birlikte *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark* (1996) başlıklı bir derleme kitap yayınlamıştır. *The Politics of Writing Islam: Voicing Difference* (2014) adlı bir inceleme kitabı, Türkçe ve İngilizce yayınları bulunmaktadır. *Politics of Culture, Photography and Culture, Monograf* ve *Cultural Studies* dergilerinin danışma kurulu üyesidir. İlgi alanları eleştirel teori, postyapısalcılık, postkolonyalizm, edebiyat, film ve medyadır.

Eski Yunan'dan günümüze kadar farklı anlamlarda kullanılan “akademi” kavramını düşündüğümüzde, bu kavramın sizin için neyi ifade ettiğini sormak istiyorum. Bu kavrama yüklediğiniz değerle bugün akademinin *de facto* durumu arasında nasıl bir ayrım görüyorsunuz?

Plato'nun Akademi'yi ailesinden kalan mirasla kurduğu söylenir. Yani bir bina, oturacak yerler, vb. şeyler gerekiyor. Bence tüm tartışmalardan ve yüceltmelerden önce bu basit ve maddi noktayı hatırlamakta yarar var. Tabii, bunun yanı sıra bazı kurallar ve düzenlemeler gerektirdiğini de hatırlamakta yarar var. Akademi kavramdır ama aynı zamanda *kurumdur*. Tabii kurum da kavram da Antik Yunan'dan bu yana çok değişti. Gerek Avrupa gerek İslam ortaçağında gerekse Çin'de... (Bu Batılı olmayan toplumlarda da “akademi”nin karşılığı sayılabilecek kurumlar vardı.) Avrupa'nın Aydınlanma dönemi hepimizin bildiği o büyük dönüşümü gerçekleştirerek modern üniversite kurumunu yarattı. 19. yüzyıl sonundan alarak 20. yüzyılın ortasına kadar bu modern kavramın yaşadığını ama geçen yüzyılın sonlarından itibaren hızla değişmeye başladığını ve son yıllarda ise “sektörlerle bütünleşme” ve benzeri nosyonlar altında giderek ticarileştiğini söyleyebiliriz. Sizin sorunuz, benim değerlerim ile üniversitenin *de facto* durumu arasında bir çatışma olduğunu varsayıyor. Üniversite gibi devasa bir modern eğitim ve

araştırma aygıtına sadece kendi değerlerim açısından bakmam sağlıklı olmayabilir. Ben üniversite yıllarımda, 3. sınıftan başlayarak hep üniversitede kalmayı düşündüm ve sonunda bunu başardım. Üniversiteye asistan olarak girişim çok zor bir dönem olan 12 Eylül 1980 sonrasında oldu (1983'te); ama yıllar sonra, daha olgunlaştıkça anladım ki, aslında üniversiteye biraz da sol görüşümü koruyabilmek için, yani kendi fikirlerimi, duygularımı, özneliğimi en iyi, mümkün olan en az tavizle yaşayabileceğime inandığım yer olduğu için girmişim. Tabii ki, hep entelektüel bir insan oldum ve üniversiteyi seçmemde asıl etmen bu entelektüel eğilimdi. Kısacası, sanırım 12 Eylül dönemi olmasına rağmen hala tam bir ticarileşme de yoktu (YÖK projesi bir anlamda yenilgiye uğramıştır; o projenin istediği biraz oldu, ama YÖK sayesinde değil). Bugün ticarileşme olduğunu söylüyoruz, ama bunun ne olduğunu iyice anlamamız lazım. Kendi değerlerim açısından bakarsak, sanırım ben çalışma konuları, tarzı açısından hala Aydınlanma'nın özerk üniversitesine ve o üniversitede oluşan “scholarship” kavramına bağlı, bu genel yaklaşımın içinde daha ziyade “humanities” geleneği içine yerleştirilebilecek biriyim. Sevdiğim ve uğraştığım konular olan kıta felsefesi, edebiyat eleştirisi, siyaset ve kültür kuramları beni buraya yerleştiriyor—ki bunlar artık üniversitede gitgide az revaçta olan alanlar... Bu alanları teknorasyonaliteye ve neoliberal pazar kavramına uygun biçimde değişim değerine çevirmeyi daha zor buluyorlar.

Akademi kavramından gelen “akademisyen” sözcüğünü sizce nasıl tanımlayabiliriz? Zira “akademi” kavramı felsefi bir nosyon olarak Platon'dan beri kullanılmaktadır. Kısacası düşünen, bilgiye ulaşan ve buna göre edimde bulunan kişilerin mekânı olarak tanımlanabilir. Fakat burada bulunanların aristokratik nitelikleri de bilinmektedir. Bu gibi bilgiler düşünüldüğünde, akademisyenin Platon'un Akademia'sındaki aristokratik niteliğini geçen zamana rağmen koruduğu söylenebilir mi? Başka bir ifadeyle, akademisyen içinde yaşadığı toplumun neresinde konumlanmaktadır?

Tanımlara çok inanan birisi değilim. Sizin “düşünen, bilgiye ulaşan ve buna göre edimde bulunan kişi” tanımınıza katılırım; bu

güzel bir tanım. Ama ben buna “araştıran” sözcüğünü ve “araştırma” kavramını eklemek isterim. Kendimi “üniversite öğretmeni ve araştırmacı” olarak görüyorum—benim için akademisyen bu. Örneğin bankacının “bankada çalışan” birisi olması, manavın “sebze ve meyve satması” gibi... Ama bu Plato’nun “işlevsel” tanımı değil mi, diye sorabilirsiniz. Akademi gibi “yüce” bir işi mesleksel ve işlevsel biçimde tanımlamak siyaseten yanlış olmuyor mu? Hayır, sadece pratik olmaya çalışıyorum—yoksa, hani Plato gibi bir toplum anlayışım yok.

Sorunuzu biraz kaydırayım. Hem akademisyen hem akademisyen olmayan insanların akademiye ve üniversiteye yükledikleri yüce değerler ve büyük ahlaki işlevler beni her zaman çok rahatsız etti. Açıkçası bunun, entelektüel olmayan insanların entelektüellere duyduğu hınç (*ressentiment*—Nietzsche anlamında) ve intikam duygusu ile ilgili olduğunu düşünüyorum. “Akademisyen” sözcüğünü aşağılamak için kullananlar var! Ama doktor veya manav sözcüğünü aşağılamak için kullanmıyorsak, akademisyeni de böyle kullanmayalım. Eninde sonunda akademi veya üniversite de diğer kurumlar gibi bir kurumdur ve her kurum gibi bu kendinden çok büyük sistemin bir parçasıdır ve kuralları, hiyerarşileri vardır, vb. İstiyorlar ki, akademisyen tüm sorulara cevap versin ve her şeyi bilsin. Ama bir yandan da, aynı insanlar durmaksızın akademisyenlere ders veriyorlar, “pratik hayattan hiçbir şey anlamıyorsun” diye. Bunun çok tehlikeli, çok yanıltıcı bir elitizm eleştirisi olduğu kanısındayım. Teorik fizik veya retorik kuramı niçin sizin kanalizasyon veya çevre probleminizi çözsün? Üniversite sadece kanalizasyon sorunuyla uğraşamaz; varlık sorunuyla da uğraşır, dalga kuramı mı parçacık kuramı mı diye yıllarca tartışır da.

Öteki yüze dönersek... Bu eleştiriye akademi içinden de duyuyorum. Çünkü her akademisyen entelektüel değil. Bence hiç entelektüel olmayan akademisyenler var ya da “sosyolojik” anlamda entelektüel bu insanlar, ama yaptıkları araştırmanın gerçekten önemli bir entelektüel içeriği yok, tamamen “policy” alanında kalan, tekno-rasyonaliteye uygun araştırmalar bunlar... Dolayısıyla entelektüeli biraz idealize ettiğim söylenebilir—doğrudur, bence entelektüel yalnız kalmayı bayağı göze alabilen biridir ve bu sandığımızdan çok daha

korkunç bir şeydir. Teorik fizikçi, hiçbir teknik uygulaması olmadığı halde evrenin yapısını merak ediyor, araştırıyor, günlerini yıllarını iki tane matematik formüle adıyor ya da benim gibi şiire götüren deneyimin ne olduğunu anlamaya çalışıyor (son günlerde uğraştığım bir şey)... Dolayısıyla benim için akademisyen, alanı neyse onunla uğraşan biridir. Ayrıca toplumun belki daha aydın bir kesimi olarak toplumsal sorunlara şu veya bu yönde ilgi duyabilir, ama ben akademisyenden özel bir misyon beklemiyorum. İyi eğitim versin, düzgün ve anlamlı araştırma yapsın, bana yeter.

Günümüzde “akademi” kavramının adını taşıyan kurumların sayısının, kavram hakkında konuşma yoğunluğumuzu düşündüğümüzde, çok fazla olmadığını görüyoruz. Polis Akademisi ya da Harp Akademisi diyoruz, fakat doğa bilimleri ve sosyal bilimlere dayalı eğitim kurumlarımızın isimlerini genellikle “üniversite” kavramıyla birlikte karşılıyoruz. Siz, “akademi” kavramıyla “üniversite” kavramı arasında nasıl bir fark görüyorsunuz?

Bugün adına “üniversite” deniyor. Eğer “akademi” ile, Plato’nunki gibi, “hakikat”, “devlet” ve “idea” gibi felsefi sorunların yüz yüze, karşılıklı tartışıldığı “sıcak” bir ortamı kastediyorsanız, o yok artık. Tabii bunu, imkan dahilinde bazı ortamlarda, yazın veya seminerlerde veya düzenlediğimiz konuşma, konferans ve atölyelerde gerçekleştirirebiliriz. Ama bu bile, niye ideal görülüyor? Bir araştırma yapayım; herkes Bourdieu deyince, “evet çok önemli, materyalist adam, sosyal sınıf, helal olsun” filan der de, Bourdieu’nün en ağır eleştirdiği şeylerden biri yüz yüze ilişkilerin daha insani ve daha hakiki ilişkiler olduğu fikridir (ki bir anlamda antik akademide de aynı yüz yüzelik söz konusu), bunu kimse hatırlamaz; Bourdieu toplumsal sınıfı anlamak istiyorsak yüz yüze ilişkilerde kalmanın tamamen aldattıcı olduğunu vurgulamıştı. Ben herhangi bir yerde “otantik” bir hayat veya teori olduğuna inanan biri değilim. Siz mutlaka öyle diyorsunuz demiyorum, ama yine de söyleyeyim; antik akademi ve modern üniversite arasında yapılan ayırım üzerine bir entelektüel pratik inşa etmek bana pek akıllıca görünmüyor. Üniversite var ve burada. Brecht’in dediğini sadece sanatta geçerli diye düşünmeyelim; eski iyi şeylerden değil, yeni kötü şeylerden başla!

“Sosyal bilimlerde hiç unutulmaması gereken, öğrencinin zaten sınıfa pek çok bilgiyle geldiğidir. Bu bilgiler ise çoğu zaman kendi yaşam tecrübesine ve topluma dayanır.”

Peki, akademi, “okul” ile benzer bir kategori midir? Buradaki kişiler arasındaki ilişki biçimini basitçe hoca-öğrenci, bilgili kişi-cahil kişi arasındaki ilişkiye indirgeyebilir miyiz?

Bu güzel bir soru, sıkıştırın beni! Öncelikle şunu söyleyeyim; okulun bugünkü kuruluş, kurumlaşma ve işleyiş tarzını Türkiye’de de dünyada da eleştirebiliriz. Ama eğitim işinden vazgeçmek mümkün değil. Bunu tartışalım. Benim açımdan soru şudur: Her durumda eleştirel düşünen, kendine söylenen her şeye inanmayan bir zihin yapısını nasıl verebilirim? Yani mesele, basitçe bir mesleki beceri vermek değil, kavramları öğretmek de yeterli değil, eleştirel düşünme-bilme yetisini nasıl oluşturabiliriz?

Sorunuzda güzel ifade ettiğiniz hoca-öğrenci, bilgin-cahil biçimindeki klasik yaklaşımı eleştiren önemli bir çalışma, Jacques Ranciere’nin *Cahil Hoca* başlıklı ünlü çalışması. Fransız devrimi sonrasında kuramlarıyla zamanını etkileyen Jacotot’un tezinden hareket ediyor. Unutmayalım ki, Ranciere’in analizinin Fransız bir bağlamı da var: Bourdieu eleştirisi yapıyor (ki malum, Bourdieu, sosyalist Mitterand hükümetinin eğitim reformu çabasına katkıda bulunan raporlar yazmıştı). Ranciere’in Bourdieu’ye yönelttiği eleştiride ben haklı yönler buluyorum. Ama kendi getirdiği konunun sorunsuz olmadığı kanısındayım. Öncelikle bana öyle geliyor ki, Ranciere bu ilişkiyi düşünürken iktidar ilişkisi olarak alıyor; ama bu iktidar ilişkisini yeteri kadar özgül biçimde düşünmeden örtük olarak sömüren-sömürülen ikiliği üzerinden modelliyor. Dolayısıyla tüm bir bilgi ekonomisinin Eski Yunan’dan (yani Akademi’den) bu yana eleştirisini sunan Ranciere’in, hocanın hiçbir şey bilmeden öğretebilmesi paradoksunu, örneğin hala “iki makul insan arasındaki iletişim” gibi hayli klasik bir anlayışa dayandırıyor olması ilginç. Doğrusu ben bu noktada, hocanın ister istemez bir şey öğretme konumunda olduğu, bunu minimal düzeyde kabul etmeksizin herhangi bir eğitim aktivitesinin mümkün olmasının zor olduğu kanısındayım. Klasik, buyurgan eğitim modelini eleştirelim ve daha önemlisi eleştirel düşünme biçimini, özellikle soyut bir nesne veya ilişkiyi düşünme-bilme yetisini geliştirme-

ye çalışalım; ama size bir kavramı öğretmek zorundaysam ve siz bunu bilmiyorsanız, önceden bilmediğiniz bir şeyse, orada öğrenmek için oturuyorsanız, her ikimiz de zaten bir asgariyi kabul etmişiz demektir. Bunun gözden kaçmaması gerekir.

İkinci söylemek istediğim şu; ayrıca ve özellikle sosyal bilimlerde hiç unutulmaması gereken, öğrencinin zaten sınıfa pek çok bilgiyle geldiğidir. Bu bilgiler ise çoğu zaman kendi yaşam tecrübesine ve topluma dayanır. Ama sınıfta öğreneceği şey, basitçe “yeni” veya “başka” değildir. Yeniliğini ve başkalığını ancak öğretmen eski bilgiyi, zaten bilineni değiştirebildiği ölçüde kazanır, çünkü bilimsel bilgi toplumsal bilgiden farklıdır, farklı olabildiği ölçüde bilimsel olur. Siz günlük hayatta kullanılan bir kelime kullansanız bile, o bilimsel bağlamda aynı kelime farklı bir anlam veya boyut taşır, vb. Burada en aldatici olan şey, öğrencinin duyduğunu zaten daima bildiğine tercüme ederek yanlış anlasa bile öğrenmiş olduğunu düşünmesidir—çoğu zaman sonuç yarım anlama, tam kavrayamama olur. Bunu size yanıt verdiğinde hemen anlarsınız. Dolayısıyla bu bayağı zor bir iş... Öğrenciyi tamamen masum ve “tabula rasa” (üzerine istediğinizi yazabileceğiniz boş bir levha) gibi gören bir anlayışın cazibesine kapılmadan önce iyi düşünmek lazım. Öğrenmek bu nedenle biraz acı çekmeden, uğraşmadan olmayan bir iş ve öğretmenin bunu bilerek öğrenciye mümkün olduğu kadar yer ve zaman bırakması lazım. Eğitimin halihazırdaki örgütlenme biçimi, özellikle üniversitelerde aşırı kalabalık ve ders sisteminin zamansal örgütlenişi bu olmazsa olmaz özeni müthiş zorlaştırıyor.

Akademi kavramıyla birlikte düşünürsek, günümüzde akademisyenin içinde bulunduğu topluma ve dünyaya karşı nasıl bir sorumluluğu vardır? Akademi alanını Pierre Bourdieu’nün alet çantasından hareketle bir oyun alanı –ödülün, faydanın, cezalandırmanın ve belirli sermaye türlerinin olduğu bir alan– olarak değerlendirdiğimizde akademisyenin sorumluluğunu yerine getirebilmesi için bu alanda nasıl bir stratejiye sahip olması gerekir?

Takdir edersiniz ki, tüm akademisyenler için bir strateji önermem mümkün değil. Bu biraz çapı büyük bir soru, ne benim ne de herhangi bir bireyin yanıtlayabileceği kanısında değilim. Bir genel-

leme tehlikesi var burada. Örneğin benim sorunuza şöyle bir yanıt vermem gibi: “Toplumsal sorumluluk sahibi akademisyenler, savaşa, sömürüye ve iktidara karşı çıkmalı, barıştan, özgürlükten ve eşitlikten yana olmalı; üreteceği bilgi de buna uygun bir epistemolojik yapıda olmalı, yani (sizinle ben görüştüğümüze göre) post-yapısalcı, vb.” Evet, ama bu dergiye okuyacak insanlar zaten bunlara inanıyor. Tekrarlamanın yararı yok.

Siz sanırım kasıtlı olarak muğlak biçimde “belirli sermaye türleri” diyorsunuz... Sorunuz Bourdieu'nün akademisyenler üzerine araştırmasına ve bu sosyoluğun “sermaye” kavramına işaret ediyor. Yukarıda Bourdieu'yü savunmuştum, şimdi de eleştireyim. Bourdieu'nün sermaye kavramının tamamen Weber'ci olduğu ve üstelik neoliberal iktisatçı Gary Becker'ın “insan sermayesi” kavramıyla “konuştuğu” kanısındayım... Buna göre, sermaye, insanın veya bir sosyal aktörün *sahip olduğu* şeylerdir. Ben Bourdieu'nün nasıl daha farklı bir şey söylediğini anlayamıyorum. Ve, bence bu tamamen pazar düzeyinde, yani değişim düzeyinde geçerli bir sermaye kavramıdır. “Bu aktörün pazarda neleri var?” sorusuna yanıtıdır. Ama örneğin Marx'ın kıyasıya eleştirdiği soru tam da buydu. “Sermaye bir toplumsal ilişkidir” derken Marx şunu kasteder; değer değişim değeridir, ama metalar arasında bir meta vardır ki, onun sermaye için “kullanım değeri” vardır, insan bedeni. Sermaye, insan bedeninin kendini yeniden üretebilmek için gerekli olandan fazlasını üretmeye *muktedir* olduğunun varsayılması ve ortaya konulmasıdır, yani insan bedeninin aşırı-yeterli kılınmasıdır. Bu analiz, pazar değil, üretim düzeyine *çıkarsak* mümkündür (yani soyutlama düzeyini yükseltirsek). Bourdieu neoliberalizme karşı, niyeti iyi, ama bence somut teorisi onun karşısında zayıf. Örneğin Bourdieu “kültürel sermaye” veya “entelektüel sermaye” dediğinde hayli karmaşık bir alana benim biraz aşırı “rahat” ve “güvenli” bulduğum bir giriş yapıyor. Akademinin ekonomi politikası hiç yapılmadı. Birebir uygulamanın olamayacağı bana açık geliyor... Üniversite dışına çıkalım; mesela bugün, piyasada parça iş yapan sayısız tasarımcıya ne diyeceğiz? Muazzam entelektüel emek sömürüsü karşısında ne diyeceğiz? Bu zor sorulara Bourdieu, biraz fazla rahat ve güvenli yanıtlar vermiyor mu?

Tabii siz sorunuzda “oyun” kavramını da kullanıyorsunuz. Hak-

lınız, bu bayağı ciddi bir kavram. “Oyun” kavramı, nihai bir epistemolojik garanti kurmanın imkansızlığını açığa çıkarır. Oyun kavramı bizi gerçekliğin dışına gönderir ve bir boşluk varsayar; böylece bir garanti arayışı (veya buluşu) olan epistemolojiyi paralize eder. Oyunun kuralları olur, yasası değil (çocukların oyun oynarken nasıl bir hayal gücü kullanabildiğine bakalım). Oyunda hep bir açıklık kalır, oyunun oynanırken kuralların değişebildiğini görürüz. Oyun, zeminin de oyuncularla birlikte hareket ediyor olmasına yol açabilir, bu en azından zorunlu bir olasılıktır. Şunu demek istiyorum: Oyun, imgelemin güçleriyle, yani edebiyat ve sanatla konuşur; onlarla benzer hamurdan yapılmıştır.

Böylece sanırım sizin sorunuzda ifade ettiğiniz stratejik derde yaklaşmış oldum, farkında olmadan... Genel bir strateji öneremem, ama bugünlerde ülkemizde ihtiyaç duyduğumuz sık söylenen etikopolitik duyarlığın önemli bir kısmının edebiyat ve sanat alanından geçtiği kanısındayım. Biliyorum, hele bugün, bunu söylemek neredeyse skandal, ama *ahlaksal-siyasal duyarlık* kazandıran güç dinden ziyade edebiyat ve sanattır. Üniversitede bugün en büyük mücadele bu küçücük alanda yapılıyor belki de. Edebiyat bölümünde kaç kişi var? Ne okutuluyor edebiyat diye? Nasıl okutuluyor? Edebiyat bölümü var mı? Ya “güzel sanatlar”, peki? Ya felsefe? Ne okutuluyor felsefe bölümünde? Bir veya birkaç alanı imtiyazlı kılmak istemiyorum, sadece bir noktaya dikkati çekmek istiyorum, en “lüzumsuz” görülen noktaya...

“İstediğimiz şeyi de eleştirdiğimiz şeyi de iyi çalışmalı, boş ve genel ahlaki eleştirilerden uzak durmalıyız. Başka türlü, hayatta kalma mücadelesini kaybederiz.”

Akademiyle neoliberalizm arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendiriyorsunuz? Akademi alanı giderek piyasa toplumuna yeni girişimciler yaratması gereken bir alan olarak görülüyor. Hatta yeni getirilmeye çalışılan ödüllendirme ve teşvik sistemiyle akademinin başlı başına kendisi bir piyasa alanına dönüştürülüyor. Niceliğin ve piyasaya dayalı hızlı bilimsel üretimin değer kazandığı bir alanda akademiyle toplum arasındaki ilişki farklı (dayanımacı) bir boyuta nasıl taşınabilir?

Bu söylediklerinizin hepsi doğru, ama bir saptamayla başlamama izin verin. Akademi veya üniversite, kapitalizme hizmet etmeye neoliberalizmle başlamadı; bu zaten iki asırdır böyle! Dolayısıyla burada bayağı ciddi anlamda köklü ve yerleşik bir sistemle karşı karşıyayız. Öncelikle bu konuda yanılmayalım. Bugün durum daha kötüye gitmiyor mu? Evet haklısınız, ama ne zaman durum iyiye gitmişti? Valla ben hiç hatırlamıyorum; sadece yerel kazanımlar oldu. Örneğin, benim okuduğum bölüm olan ODTÜ Sosyoloji 1970’li yıllarda çok iyi bir bölümdü; en son kuramlar en yakından takip edilirdi ve düşünüyorum da gerçekten çok iyi hocalarımız olmuştu, ama o ileri yaklaşımdan bugüne neredeyse hiçbir şey kalmadı. 1970’li ve 1980’li yıllarda, ABD’de edebiyat, antropoloji ve alan çalışmaları bölümleri hızla ilerici bölümler haline geldi... Dolayısıyla bugün Türkiye’de şikayet edilen pek çok şey, aslında örneğin ABD’de ilerici akademisyenler tarafından kendi lehlerine çevrilmiş şeylerdir. Benim meslektaşlarımdan önemli bir şikayetim çoğu zaman özgürlük zannettikleri şeyin, yani belirli profesyonel kuralları ve formları izlememe ve takmama tavrının, aslında keyfi ve demokrasi dışı durumlara yol açtığı. Çünkü, hele Türkiye gibi bir yerde bunu yapmadığınız takdirde tüm kurumsal ilişkiler, kuralların yokluğunda tamamen kişisel kalır. Varolduğunuz birimde işe almadan değerlendirmeye kadar hiçbir sivil ve profesyonel ilke ve kural çalışmayınca demokrasi (yani eşitlik, açıklık ve anonimlik) ortada kalmaz, daha doğrusu gerçekleşmemiş olur. Böylece kuralsız ve “kişiler arası” yani feodal ilişkiler setini yeniden üretmiş olursunuz, ama siz ve bölüm arkadaşlarınız demokrat olduğunuz (ve herhalde ölümsüz olduğunuz) için kurala, forma karşı çıkmakla demokratik bir şey yaptığınızı düşünürsünüz. İşte bu nedenle kurallaştırmak, profesyonelleştirmek ve üniversiteyi ahbap-çavuş ilişkilerinden kurtarmak gerekir. Örneğin citation index’te çıkan ilerici yüzlerce dergi varsa, citation index’te yayın yapmanın kendisine karşı çıkmamanın bir manası var mı?

Uyarmak istediğim nokta şu; istediğimiz şeyi de eleştirdiğimiz şeyi de iyi çalışmalı, boş ve genel ahlaki eleştirilerden uzak durmalıyız. Başka türlü hayatta kalma mücadelesini kaybederiz. Bunu idrak ediyorsak, örneğin citation index’in bir iktidar ve denetleme mekanizması olduğunu görme şansımız olur. Ben bir yazısı dört

dergi tarafından reddedilmiş biriyim, çünkü bu yazı ABD cultural studies’indeki önemli bir ismi rahatsız ediyordu (bana da açık açık söylendi). Övünmek için değil, yukarıda sözünü ettiğim arkadaşlara yönelttiğim eleştiriyi yaparken bedavadan konuşmadığım, çok iyi bildiğim, tecrübe ettiğim bir alandan söz ettiğim anlaşılınsın diye söylüyorum.

Foucault’nun biyopolitika üzerine dersleri bize liberalizm ve neoliberalizm arasındaki farkı öğretiyor (örneğin David Harvey’in yaklaşımı sağlam bir ekonomi politik açıklama getirmekle birlikte liberalizmi neoliberalizmin uzantısı, bugünkü biçimi gibi görür). Temel nokta, liberal ve neoliberal “homo economicus” farkıdır. Kabaca söylersek, birincisi pazarda çıkarlarını rasyonel olarak hesaplayan bir alışveriş öznesidir. Ama neoliberal ekonomik özne sadece pazarda değil, hayatın her alanında ekonomik rasyonaliteye göre davranır; bu nedenle neoliberalizmde ilke değişmiş ve neoliberal özne, teşebbüs veya şirket (entrepreneur, enterprise) haline gelmiştir. Bugün artık sadece bireyler değil örneğin sivil toplum örgütleri dahil tüm örgütlenmelerin, hatta hükümetlerin bile bir şirket gibi organize olduklarını, en azından ilkenin bu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (AKP, tipik bir neoliberal parti).

Örneğin üniversitelerde gitgide yaygınlaşan yıllık akademik değerlendirme formunu ele alalım. Bu, aslında Foucault’nun “disipliner” diyeceği, yani klasik liberalizme ait bir bilgi-iktidar teknolojisidir. Bilindiği gibi Foucault bu modern iktidar türünün en ayırıcı özelliğinin pozitif ve üretken olmak olduğunu söyler. Yani her bir çalışanın bir dosyası vardır; her türlü mesleki bilgi ve tüm kurum hayatı bu dosyada yer alır, bunun düzenli değerlendirmesi yapılır, vb. Bu Foucault’ya göre, sizi bireyleştiren bir mekanizmadır, yani özellikleriniz, yaptığınız iş, güçlü ve zayıf yönleriniz, vb. bilinir; bir geçmiş ve performans oluşur, iktidar özgül gücünüzü ve marifetinizi buna göre kullanır. Geçerken belirteyim; bu forma da karşı çıkmamak gerekir, çünkü hele sivil toplumu zayıf Türkiye koşullarında bu tür formların ister istemez eşitleyici, anonimleştirici ve demokratik boyutunu görmeliyiz. Hala da bu boyutu ister istemez koruyorlar. Dolayısıyla onların hazırlanmasına müdahale etmeli, onu iyi düzenlemeye çalışmalı.

Tabii bu klasik liberal değerlendirme formunun neoliberalizmde değiştiğini de görüyoruz... Artık bu formların kişisel sayfalarda yayınlanması, ayrıca değişik akademik sitelerde hem bunların hem de yayınlarınızın yayınlanması, vb. pratikler her öğretim üyesini kendini akademik bir “enterprise” veya “müteşebbis” gibi kurmaya zorlamaktadır. Tüm bunlar, artık neoliberal bir modaliteye geçmekte olduğumuzun işaretleri. Bugün, aynı biçimde bir işe başvurduğunuz zaman sadece yayınlarınız ve dersleriniz, uzmanlık alanınız sorulmuyor; halen çalıştığınız veya bir sonraki projeniz soruluyor, yani sürekli bir teşebbüs içinde olmanız gerekiyor, hatta başvurduğunuz kuruma, bölüme ne gibi katkılarda bulunacağınızı anlatmak zorundasınız, vb. Oldukça gevşek ve tamamen kişisel, feodal ve siyasal ilişkiler üzerinden yürüyen Anadolu’daki devlet üniversitelerinde bunların hiçbiri yok; ama tüm ciddi ve büyük özel üniversiteler aşağı yukarı bu ilkelerle çalışmaya yöneldi. Eğer Türkiye, içine düştüğü lümpen-kapital çıkmazından kurtulmaya gerçekten karar verir ve Şevket Pamuk, vb. iktisatçıların tavsiye ettiği ARGE’ye dayalı teknolojik yenileşme yoluna girerse üniversiteler daha çok bu hale gelir. Ama bunun tüm etkileri ne olacak bilemeyiz. Yani üniversitelerin zenginleşmesi tüm üniversite bölümlerine yaygın genel bir refah da getirebilir belki... Bence, bizim gibi insanların yapacağı en temel iş, üniversitede profesyonel koşulları en iyi biçimde yerine getirmeye çalışarak “humanities”in en az zararla hayatta kalmasını sağlamak olmalıdır. Çünkü bu alanlar, ahlaksal-siyasal duyarlılığın üretim ve eğitim alanlarıdır ve müteşebbis akademinin en az değişim değerine çevirebildiği için en lüzumsuz gördüğü alanlardır.

Neoliberalizmin daha sinir bozucu tarafını ben “sektörle bütünleşme” talebinde buluyorum. Bu sadece üniversiteyi sermaye gücünün yedeğine bağlamaya değil, aynı zamanda neredeyse meslek okuluna dönüştürmeye yol açacak bir gelişme. Bu noktada en tehlikeli argümanlardan biri üniversitelerin aşırı-teorik düşünen, hayattan ve gerçeklerden uzak bilim insanlarıyla dolu olduğu... Bunu özellikle iş adamlarından duymak ürkütücü ve bunu söylemeyi çok büyük bir marifet sanıyorlar, yani çok haklı olduklarını düşünüyorlar. Adeta entelektüel olmak bir suç. Geçen yıldır sanırım, televizyonda duyduğum bir şey, bir iş adamı, “eğer” dedi bir fizik profesörüne “üniversi-

te bölümleri ait oldukları sektöre çalışmıyorlarsa hiçbir işe yaramıyorlar demektir!” Korkunç bir şey bu! Düşünebiliyor musunuz, bu mantıkla üniversitenin dörtte üçünü hallaç pamuğu gibi atarsınız!

İlk ve orta öğretimde öğrencilere mutlaka onların anlayacağı bir dilde konuşulması gerektiği, hayattan kopuk eğitim verilmemesi gerektiği biçimindeki sözüm ona ilerici pedagojik öğütlerin de (ki televizyonda mebzul miktarda rastlanıyor) aynı mantığı yaşattıklarını görüyoruz. Aslında bu insanların düşünmemelerini, daha doğrusu tüm düşüncelerini tekno-rasyonaliteye göre ayarlamalarını çok küçük yaşta sağlamaya yönelik feci bir yaklaşım. Sonuçta üniversitenin ticarileşmesi dediğimiz neoliberal üniversite olgusu bence çok değişik boyutları olan ve homojen biçimde değerlendirilmemesi gereken etraflı bir konu. Bizden, genel siyasal argümanları tekrarlamamın ötesinde ciddi, yapıcı ve uyanık bir tavır bekliyoruz.

Akademisyenin içinde yer aldığı toplumla ilişkisini düşündüğümüzde, toplumun farklı kesimlerinden (örneğin işçilerden, göçmenlerden vb.) kopuk olduğunu düşünüyor musunuz? Eğer böyle düşünüyorsanız, bu kopukluğu gidermek için sizce ne yapılmalı?

Elbette kopuk, ama başka nasıl olabilirdi ki? Öğretim üyeleri dünya harikaları değil, orta sınıf insanlar. Mühendisler, doktorlar veya elbise dükkanı sahipleri gibi. Peki, öğretim üyelerinin işçiler veya göçmenler gibi kendilerinden farklı kesimlerle özel bir iletişim kurmaları veya onlardan kopuk olmamaları gereksin, bu iyidir... Ama bunu söylerken şu hiç düşünülüyor; aynı gereklilik ayakta-bıcalar, kuaförler veya tuhafiyeciler için yok mu? Mesela kimse ayakta-bıcalardan ayakta-bıcaları fabrikalarda üreten işçilerle daha ciddi bir ilişkiye geçmelerini istemiyor, neden? Niçin sadece öğretim üyeleri bazı toplumsal kesimlerden ayrı görülüyor? Ayrıca, öğretim üyeleri oldukça geniş bir sosyal grup. İçlerinde her dünya görüşü ve siyasal görüşten insan var; birbirinden son derece değişik alanlarda çalışıyorlar. Dolayısıyla böyle genel bir gerekliliğin anlamını ben anlamıyorum. Söylediğim gibi, toplum akademisyene yüce bir statü veriyor, ama üniversite de bir kurum, o da bir meslek. Biraz ters gittiğim için tekrar ve tekrar bağışlayın, ama benden malum genel sözleri tekrarlamamı beklemeyin.

Bir arkadaşım var, görüş olarak da daha anaakıma yakın bilim yapar. Konusu göçmenler. Böyle kravathlı, takım elbiseli, citation index yayınlı bir insan. Göçmenler için deli gibi çalışıyor, o toplandıktan ötekine koşturuyor, elinden geleni ardına koymuyor... Hayranlıkla izlerim yıllardır. Adamın konusu zaten göçmenler ve işini yapıyor. Bunu bir kimyacıdan isteyemeyiz. Ondandır isteyeceğimiz şey, şu ilaç ve gıda sektörlerinde karıştırılan işlerle uğraşmasıdır. Geçen yıl bir panele davet edildim, “bilimsel bilgiye erişim sorunları ve açık erişim” konusunda. Bir meslektaş, kendi yönettiği ve müthiş kolaylık sağlayan bir siteye öğretim üyelerinin yeteri kadar itibar etmediğinden şikayet etti, “kimse üye olmuyor, 15 dakika ayırmıyor” diye... Unuttuğu şey, öğretim üyelerinin de başkaları gibi, karınlarını doyurmak, yaşlı anne ve babalarına bakmak ve çocuklarını okutmak zorunda olduklarıydı.

Bunları söyledikten sonra sorunuza gerçekten düşünmeye geçebilirim: Bir üniversite öğretim üyesi nasıl bir işçiyle konuşur? Ama siz hiç bu soruyu kendinize sordunuz mu? Ben bir işçiyle nasıl konuşurum? Biliyor musunuz, bu hiç o kadar kolay bir şey değil. Çünkü herkes konuşmaktan bahsediyor, ama kimse konuşmanın nasıl olacağını düşünmüyor. Yani kimse, “yahu ben Weber, Foucault ve Bourdieu okuyan bir adamım, bir işçiyle ne konuşacağım, nasıl konuşacağım?” diye sormuyor bile... Taksiye bindiğimizde sürücüyü yaptığımız beş dakikalık taksi muhabbeti değil bu, bayağı ciddi bir iş. Düşünmüyoruz, çünkü işçiye ne söyleyeceğimizi biliyoruz, ona nasıl sömürüldüğünü anlatacağız. İşçiler nasıl sömürüldüklerini bilmiyorlar mı? Belki bizim kastettiğimiz (ve tabii ki öğrenmeleri gereken) analitik anlamda bilmiyorlar, ama yine de pek çok şey biliyorlar ve hiç saf değiller. Bence incelememiz gereken bir nokta işçilerin nasıl hissettikleri. Ben bunu anlamaya çalışıyorum, tam anladığımı söyleyemem, ama bir tahminim var; bence bugünlerde çoğunun hissiyatı AKP'nin kendilerini kapitalizmden (yani şu çılgın trafik, bitmeyen yol, kömür parası, durmadan çıkan sağlık sorunları, kızı veya oğlanı evlendirme, çocuğu okutma, kira artışına yetişme, vb'den) koruduğu. AKP onları koruyor, bence böyle hissediyorlar, böyle bir şeye inanmışlar... Bu korunma duygusu, bu ihtiyaç nasıl bir şey ve AKP onları nasıl “koruyor”, bunu anlamak lazım. Mesela,

yine hissettiğim bir şey örtünmenin de bu korunma ile bir ilişkisi olduğu. Bunun ekonomik tarafı var, ama basitçe ekonomik değil bu korunma duygusu, sosyal, psikik... Çünkü saldırmaya da dönüşebiliyor, dikkatli olmak lazım.

Bu durumla doğrudan alakası yok, ama Ranciere’in *Cahil Hoca*’dan çok daha iyi araştırması *Proletarian Nights*’ın getirdiği bilmeceyi hatırlamamak zor. 1871 devriminden sonra devrime katılan işçiler ne yaptılar? Ranciere, önemli bir kısmının geceleri kendi kulüplerinde birbirlerine yazdıkları şiirleri okuduklarını, müzik çaldıklarını ve kafayı çektiklerini anlatıyor. Sosyalist işçiler bunlar. Belki de, diye sormuştu Ranciere, istedikleri ne fabrikaların mülkiyeti ne de iktidar, sadece çalışmaktan ve sömürülmekten başka bir kader, başka bir hayat istiyorlar...

“Bence sorun, Türklerin veya Türkiyelilerin kavramsal ve entelektüel kültürlerinin çok zayıf olmasında. Ve bunun oluşması öyle hemen olacak bir şey değil, ama Türkiye’nin demokratik geriliğinde bunun büyük rolü var.”

Türkiye’deki akademik hayata biraz daha derinlemesine bakmaya başlarsak, Türkiye akademisi için bilimsel bir gelenekten ya da kurumsallıktan bahsetmek mümkün mü? Türkiye akademisinde bilimsel bir geleneğin oluşması için nelere ihtiyaç var?

Hayır, tabii ki mümkün değil. Nasıl oluşur, ona da yanıt vermek zor. Gelişme sosyolojisi olur gibi oldu biraz 1960-1970’li yıllarda, ama o da tam olmadı. Sonra modernleşme, Batılılaşma tarihi incelenmesi hayli revaçta bir konu oldu, ama özellikle bu ikincisi tam bir endüstriye dönüştü, kalıp lafları tekrarlayan bir dizi ampirik-enformatif çalışma ortaya çıktı ve bunlar gerçekten konuyu boğdular... Bence sorun, Türklerin veya Türkiyelilerin kavramsal ve entelektüel kültürlerinin çok zayıf olmasında. Ve bunun oluşması öyle hemen olacak bir şey değil, ama Türkiye’nin demokratik geriliğinde bunun büyük rolü var. Bu entelektüel geri kalmışlığın çarpıcı bir örneği var: Türkiye’deki kadar köşe yazarını dünyanın hiçbir gelişmiş veya gelişmemiş yerinde bulamazsınız! Bunların bir kısmı da akademisyen veya oradan gelme. Dert, bir gazete köşesinde yazmak olunca bilimsel bir gelenek oluşması zor. Ne demek köşe yazısı? Aslında bir fikir ürünümüştü gibi

duran ama hiçbir entelektüel içeriği olmayan tamamen aldatıcı bir nesne. Her büyük gazetede haftalık herhalde 20-25 tane köşe yazarı var siyasetinden sporuna kadar. Benjamin bu konuşma-yazı tarzına “empty phrase” (boş deyiş) derdi. Entelektüel olarak boş, ama hiçbir şeyi olmayan, sadece geçinmeye çalışan toplumun zihnini ve ağzını doldurmaya yeterli. Bizdeki durum Foucault’nun “kanaat toplumu” dediği nesnenin zıvanadan çıkmış hali bence. Foucault’ya göre bu herkesin kanaatlerini belirtmek ve toplumun kanaatlerinin mutlaka bilinmek zorunda olduğu bir sorunsaldır ve liberalizmle birlikte 18. yüzyılda belirmiştir. Tabii “kanaat”, toplumun, bireylerin *sahip olmak* zorunda olduğu ve ne olduğunun yönetimler, şirketler, vb. tarafından bilinmesi gereken bir şeyse, aynı anda hemen bir manipülasyon nesnesi haline gelir, istesenez de istemesenez de. Yüzde şu kadar şöyle düşünüyor dediğiniz anda, insanları bir karar vermeye, belirli yönde düşünmeye, davranmaya ve hissetmeye iteklemiş olursunuz. Niyetiniz iyi de olsa, kötü de olsa. Türkiye’de de pıtrak gibi yayılan ve her konuda otorite haline gelen kamuoyu araştırma şirketleri bu kanaat makinesinin kurucu unsurları arasında yer almaktadır. Köşe yazarları, kamuoyu araştırma şirketleri ve televizyon tartışma programları. Bunlar bir yandan demokratik konuşma araçları olarak ortaya çıkıyor, ama unutmayalım ki, aynı anda korkunç bir manipülasyon aygıtı olan *kanaat makinesinin* ana unsurları oluyorlar. Tabii bu Türkiye’de sadece entelektüel kültürün zayıflığını göstermiyor, aynı zamanda siyasal kültürün de nasıl zayıf olduğunu gösteriyor ve bunların her ikisini de, yani toplumun düşünme ve karar alma süreçlerini adeta felce uğrattıyor. Yapılabilecek tek şey bunları demokratikleştirmeye çalışırken, öte yandan, aynı anda, zerre kadar aldırmaksızın, bir köşede entelektüel üretimi kararlı ve sakin biçimde sürdürmek, yani kanaat aygıtını kendi düşüncenizin ölçütü yapmamak. Şunları da not edelim. Adorno’nun kanaat üzerine çok güzel iki yazısı vardır, Baudrillard *Simulations* kitabında bazı iyi noktalar getirir. Ama bizim Ulus Baker kanaat üzerine kitabında bunlardan nedense söz etmez. Tabii o tek kişilik gelenek!

Türkiye’deki üniversitelerin daha özgürlükçü, daha özerk ve daha özgürleşmiş bir alan olması noktasında sizce neler yapılabilir?

Sorunun cevabını siz de, ben de, okur da biliyoruz. Dolayısıyla verilmiş yanıtı basitçe bir ek yapmama müsaade edin: Dünya felsefe, sosyoloji, teori, vb literatürünü çok iyi takip. Sadece Batı’yı değil, Asya, Afrika ve Latin Amerika’yı takip. Hem düşünceyi, hem de sanat ve edebiyatı takip. Ama basitçe o lafları burada tekrar etmek için değil. Onların orada yaptığını burada yapabilmek için. Öğrenmek ve yaratmak için.

Bugün Türkiye’de üniversitelerin ve akademisyenlerin sayısı giderek artıyor, fakat nicelik artışı nitelikli bir üniversite kadrosunun oluşmasına katkı sağlamıyor sanırım. Bir yandan merkezi sistemin atama yöntemini eleştirirken (ÖYP gibi programlar) öte yandan da inisiyatifin üniversitedeki bölümlere bırakılması durumunda başka çıkarların devreye girdiğini düşünüyor ve adil bir değerlendirme yapılmadığından yakınıyoruz. Üniversiteye akademisyen alımı sizce nasıl olmalı? Hangi koşullar göz önünde tutulduğunda daha adil bir değerlendirme yapılabilir?

Üniversiteye akademisyen alınımının nasıl yapılmasını gerektiğini, bu kadar basit bir şeyi sizin sormanız benim de anlatmak zorunda olmam, ne kadar acı değil mi? Bu bana o kadar basit geliyor ki, niçin ve nasıl yapamadıklarını anlamıyorum, inanın bana. Ama her şey ahbap çavuş ilişkileriyle yürüyor. Şöyle yaparsınız: Bölümünüzün ihtiyaçlarını bölüm kurulunda tartışsınız, sonra bir “arama komitesi” teşkil edersiniz, bunlar iş ilanını yazar, istenen nitelikleri ve belgeleri belirtir; başvuran adaylar arasından 3-4 kişilik bir iş konuşması-mülakatı listesi hazırlar, yani nihai adaylarınızı belirlersiniz. Bu arada, reddettiğiniz adaylara da medeniyet gereği (medeniyet, yani sivilin Türkçesi) reddedildiklerini bir kısa mektupla belirtir ve şans dilersiniz, ki zavallı aday aylarca bekleyip “beni çağırmadılar, herhalde reddedildim” diye tahmin etmek zorunda kalmasın. Adayları ayrı ayrı günlerde alır, bilimsel konuşmalarını dinler, tanışır konuşur, hepsi bittikten sonra da birini seçersiniz. Benim bildiğim, akademik aygıtı çok gelişmiş modern toplumlarda, ABD’de, İngiltere’de gördüğüm, tecrübe edip öğrendiğim bu...

Kısacası, bir bölümü kendi arkadaşlarınızla dolduramazsınız. Herkes düşünce olarak, araştırma tarzı olarak, alan olarak kendine

yakın birini yanına ister. Ama iş kuralsız ve keyfi adam toplamaya gelince, demokratik bir durum oluşmaz. Çünkü sizin arkadaşlarınız, hem arkadaşınız hem de dayanılmaz düzeyde demokrat olabilir, ama siz basitçe demokrat arkadaşlar değil sistem ve kurum olarak demokrasi istediğinize göre, yukarıdaki gibi sivil, formel ve profesyonel süreçleri kullanmanız gerekir.

Son olarak, Türkiye'deki üniversitelerden bahsederken üniversite gençliği hakkında neler söylemek istersiniz? Gençliğin üniversiteleri ve toplumu değiştirmedeki rolünü nasıl görüyorsunuz?

Üniversite gençliği benim zamanımda bugün olduğundan daha örgütlüydü. Örneğin benim öğrenci olduğum dönemde ODTÜ'de Öğrenci Temsilciliği Konseyi vardı, pek çok sorunu yönetimle doğrudan görüşebilmek mümkün oluyordu. Dolayısıyla 1974-1980 dönemi çok lanetle anılır, bazı yönleri gerçekten kötüdür, ama başka olumlu tarafları da vardı. Bunların görülmemesi, tarihe geçmemesi acı veriyor. Bugün aynı örgütlülük düzeyini göremiyorum. Sözüm ona temsilcilikler var bazı okullarda ama öğrenci kitlesinin ihtiyaçlarıyla hatta kitleyle bir ilgileri yok. Olanlar ve talepleri dile getirenler ise genellikle üniversite yönetimleri tarafından dışlanıyor veya bir biçimde oyalanıyor. Öte yandan, öğrenci liderlerinin önündeki en temel sorun hem örgütlenmek hem de öğrenci kitlesinin gerçek yaşamsal ihtiyaçlarıyla aynı kitlenin siyasal talepleri arasındaki bağı gerçekten kurabilmek, yapay bir siyasallığın içine de düşmemek ve beni, kuşağımı da etkileyen hatalardan uzak durmak.